

Károly, László, *Modern Turkic Languages. An Introduction with Accompanying Audio*. Uppsala/Budapest, Molnar & Kelemen Oriental Publishers 2022. xviii+261 sayfa, *Bibliotheca Turcica* 2.

EMİNE YILMAZ*

Modern Turkic Languages, Uppsala Üniversitesinde görev yapmakta olan Prof. Dr. László Károly'un 2015'te Uppsala/Budapeşte'de başlatmış olduğu *Bibliotheca Turcica* adlı çok genç bir dizinin ikinci kitabı¹ olarak 2022'de yayınlandı.

László Károly, Macaristan'ın Szeged şehrinde bulunan ve L. Ligeti, Gy. Németh, Árpád Berta gibi Macar Türkolojisinin dev isimleriyle anılan Szeged Üniversitesinde (eski adıyla Attila József Üniversitesi) yetişti. Orada, tarihsel ve modern Kıpçak araştırmalarının en büyük isimlerinden olan ve 2008'de, henüz 57 yaşındayken kaybetmiş olduğumuz Árpád Berta'nın danışmanlığında hazırlamış olduğu *Yakut Derivational Morphology, An Historical Approach* adlı doktora tezini 2007'de savunmuştur². Dr. Károly'un bu tanıtıma konu olan kitabı da Árpád Berta'ya ithaf edilmiştir.

László Károly kitabın ilk sayfasında (i.) amacını şöyle açıklar: “*Modern Turkic Languages* öğretim amacıyla tasarlanmış ve yazılmış, Türk dilleri çalışmaları alanına giriş niteliğinde bir kitaptır. Kitap, genel dilbilimciler ve Türk dilleri dışındaki dillerde uzmanlaşmış dilbilimciler de dahil olmak üzere geniş bir okuyucu kitlesine faydalı olabilir”

vii-xviii arasında yer alan *İçindekiler, Haritalar, Tablolar, Kısaltmalar ve Semboller* ve *Önsöz* bölümlerinden sonra 1.-18. sayfalar arasındaki *Giriş* bölümünde kitabın düzenlenişi, materyalin sunumu, bu tür kitaplarla ilgili genel sorunlar vb. konularda, aşağıda değerlendirilecek olan ayrıntılı bilgiler verilmiştir. 19.-236. sayfalar arasında 28 Türk dili yine aşağıda değerlendirilecek olan sistem dahilinde incelenmiştir. 237-242 arasında metinleri seslendiren

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, eminey@hacettepe.edu.tr, ORCID 0000-0002-3399-3059

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 03.08.2024, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 07.09.2024)

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

¹ Dizinin ilk kitabı: István Mandoky Kongur (2015), *Newcomers from the East: Hungarians and Kipchak-Turks in Europa*.

² Bu tez 2013 yılında *Deverbal Nominals in Yakut* adıyla, *Turcologica* dizisinin 96. kitabı olarak Harrassowitz Verlag tarafından yayınlanmıştır.

anadili konuşurları ve kayıt bilgileri yer alır. Kitabın sonunda Kaynakça dışında dil adları ve coğrafi adlarla ilgili iki dizin bulunur.

2022 yılında yayınlanmış olan *Modern Turkic Languages* hakkında 2023 yılında Astrid Menz ve Béla Kempf tarafından yazılmış iki ayrıntılı tanıtma bulunmaktadır (bk. Kaynakça). Bu nedenle, bu yazıda daha çok, László Károly'un kitabın *Giriş* bölümünde değinmiş olduğu ve aslında genel Türkoloji araştırmalarıyla ilgili kimi sorunlara dikkat çekmeyi daha önemli buluyorum. Özellikle anadili Türkçe olan genç araştırmacıların batılı Türkologların Türk dillerinin transkripsiyonu, notasyonu, sınıflandırılması, adlandırılması vb. konulara, ayrıca terminoloji sorunlarına nasıl yaklaştıklarını görmelerinin önyargıları değiştirmeye yardımcı olabileceğini düşünüyorum.

Giriş bölümünde, Türk dillerine giriş niteliğinde (handbook) olup farklı dillerde yazılmış kitaplara özel bir dikkat gösterilmiştir. László Károly'un burada değindiği giriş niteliğindeki kitaplardan Rusça olanlar şunlardır: N. Baskakov vd. 1966. *Yazıki narodov SSSR, ii: Tyurkskiye yazıki* (Moskova: Nauka); E. Tenişev vd. 1996. *Yazıki mira: Tyurkskiye yazıki* (Moskova: Indrik).

Almanca yazılmış giriş niteliğindeki kitaplar: J. Deny vd. 1959. *Philologiae Turcicae Fundamenta, i*. Aquis Mattiacis: Steiner; A. von Gabain vd. 1982. *Turkologie* (Leiden and Köln: Brill; *Handbuch der Orientalistik, I; Der Nahe und der Mittlere Osten, 5; Altaistik, I*).

İngilizce yazılmış giriş niteliğindeki kitaplar: L. Johanson 2021. *Turkic* (Cambridge: Cambridge University Press); L. Johanson, É. Á. Csató 2022. *The Turkic Languages* (London and Newyork: Routledge).

László Károly, Türkçe yazılmış giriş niteliğindeki kitapların ilki olarak S. Çağatay'ın 1972'de yayınlanmış olan iki ciltlik kitabının ilk cildini verir: *Türk Lehçeleri Örnekleri, ii, Yaşayan Ağız ve Lehçeler* (İstanbul: AÜDTCF yayımları)³. Diğer Türkçe yayın ise A. B. Ercilasun editörlüğünde 2012'de yayınlanmış olan *Türk Lehçeleri Grameri*'dir (Ankara: Akçağ).⁴

Bu bölümde László Károly *handbook* nitelikli kitaplarla öğretim amaçlı (teaching purpose) kitaplar arasında ayırım yapar ve biri Macarca olmak üzere üç

³ Bu kitapta yer alan *Çuvaşça, Yakutça, Halaçça, Horasan Türkçesi* adlı yazılar, adı geçmemekle birlikte Semih Tezcan tarafından yazılmışlardır. Bu yazılar, Semih Tezcan'ın tüm yazılarını bir araya getirdiğimiz üçlemenin *İpek Yolu'ndan Anadolu'ya Türkçe* adlı birinci cildinde yeniden yayınlanmışlardır (ed. Emine Yılmaz vd., 2024, Yapı Kredi yayımları). 1972'deki sınırlı teknik olanaklar nedeniyle yazıların çok sorunlu olan transkripsiyonları yeniden yapılmış, dizgi yanlışları giderilmiş, sözlük bölümleri de metin bölümleri taranarak yeniden oluşturulmuştur. Bu dillere ait metinlerin sözlüklerinin esasen morfonolojik olması gerektiği için, bizim hazırladığımız biçimiyle de kullanımı kolay olmayacaktır.

⁴ Bu bölümde, belki sadece sesbilgisini ele aldığı için László Károly'un değinmediği ve artık sadece tarihsel değeri olan bir yayından daha söz edilebilir. Ahmet Cevat Emre 1949. *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme), Birinci Kitap, Fonetik* (İstanbul: TDK).

çalışmaya yer verir: Zs. Kakuk 1976-80. *Mai török nyelvek, i-ii* [Bugünkü Türk Dilleri], (Budapeşte: Tankönyvkiadó). Ancak Dr. Károly, modern Türk dilleriyle ilgili kısa tanımlar ve orijinal imlali metinler içeren bu kitabın, metin örnekleri dışında uluslararası alanda kullanılmaya elverişli olmadığını belirtir. Öğretim amaçlı diğer bir kitap olarak da A. B. Ercilasun'un çeşitli Türk dillerinden kısa metinler içeren ve 1989'da yayınlanmış olan *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları) adlı kitabından söz eder. Bu bölümdeki son kitap T. Tekin ve M. Ölmez tarafından 1999'da yayınlanmış olan *Türk Dilleri: Giriş* (Ankara: Simurg) kitabıdır. Dr. Károly, birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin Türkçe bilgisinin bu kitabı kullanmaya yetecek kadar ileri düzeyde olmaması nedeniyle, bu kitabın da Türkiye dışında kullanılmasının zor olduğunu belirtir.⁵

Modern Turkic Languages'te ise önceki yayınlardan farklı olarak metinlerin transkripsiyonları yanında notasyonları da verilir. Bir diğer ayırıcı özelliği de kitapta yer alan 28 Türk diline ait metinlerin ana dili konuşurları tarafından seslendirilmiş olmasıdır. Bu ses kayıtlarına kitabın/üniversitenin web sayfasından ulaşılabileceği gibi, her metnin başında bulunan QR kodundan da ulaşılabilir.

Metinler Türk dillerinde şu anda kullanmakta oldukları alfabelerle (Kril, Latin, Arap) yazıya geçirilmişlerdir. Transkripsiyonda ise uluslararası alanda geçerli birkaç sistem yerine *International Phonetic Alphabet* (IPA) tercih edilmiştir. László Károly burada, bir disiplin olarak Türkolojinin, her araştırmacı tarafından otomatik olarak kullanılabileceği ortak bir transkripsiyon sisteminin eksikliğine dikkat çekmiştir (s. 2).

László Károly'un *Giriş*'te dikkat çektiği önemli konulardan biri de Avrupa dilbilim geleneğinden kaynaklanan kimi dilbilgisi terimlerinin Türkoloji literatüründe farklı kullanılmasıdır. Örneğin *infinitive* terimi Türkçede (-*mAk*)

⁵ Burada Türkiye'de de ulaşılması zor olan bir yazı dizisinden söz etmek istiyorum. Büyük kısmı, *Dil Derneği*'nce yayınlanmakta olan *Çağdaş Türk Dili Dergisi*'nin 1995-1998 yılları arasında *Türk Halkları ve Dilleri* başlığı altında yayınlanmış olan yazılar şunlardır:

Emine Yılmaz “Çuvaşlar ve Çuvaşça” (1995, sayı 83); “Orta Çulım-Mrass-Yukarı Tom Ağızları” (1995, sayı 88); “Aşağı Çulım-Kondom-Aşağı Tom Ağızları” (1995, sayı 94); “Tatarlar ve Tatarca” (1998, sayı 121).

Mehmet Ölmez “Sarı Uygurlar ve Sarı Uygurca” (1996, sayı 98); “Hakaslar ve Hakasça” (1996, sayı 96); “Tuvalar ve Tuvaca” (1996, sayı 95); “Halaçlar ve Halaçça” (1995, sayı 84).

Zühal K. Ölmez “Kırgızlar ve Kırgızca” (1996, sayı 99); “Altaylar ve Altayca” (1996, sayı 99); “Yakutlar ve Yakutça” (1995, sayı 86); “Özbekler ve Özbekçe” (1997, sayı 108).

Binnur Erdağı “Yeni Uygurlar ve Yeni Uygurca” (1998, sayı 119).

Dizinin Emine Yılmaz tarafından yazılmış olan “Nogaylar ve Nogayca” ve “Başkurtlar ve Başkurtça” adlı bölümleri online olarak yayınlanmıştır (bk. academia.edu). Yine Emine Yılmaz tarafından yazılmış olan “Karaçay-Balkarlar ve Karaçay-Balkarca” adlı bölüm de *Türkbilgi* dergisinde yayınlanmıştır (2002/4: 48-58).

Yazılarda, ilgili Türk halkına ait genel bilgi, dile ait temel dilbilgisi, kısa kaynakça, alfabe, orijinal alfabeyele metin ve transkripsiyonu yer alır.

çoğunlukla fiil isimlerini adlandırmak veya Hakasçada “amaç gösteren zarflar”ı (-ArgA) ifade etmek için kullanılır. László Károly açıklığı sağlamak amacıyla *infinitive* terimini hiç kullanmamayı tercih etmiştir. *Converb* ve *participle* terimleri yerine de *verbal adverb* ve *verbal adjective* terimlerini kullanmış, *aorist* teriminden de kaçınmıştır.

Giriş'te değinilen önemli bir konu da Türk dillerinin adlarının literatürde imladan kaynaklanan farklı yazımlarıdır. Örneğin *Uigur*, *Uighur*, *Uygur* ve *Uyghur*. László Károly, *i~y* kararsızlığını, hece sonunda *i*, hece başında *y* yazarak çözmeyi önerir. Böylece literatürdeki *Nogay* ve *Karachay-Balkar* yazımları yerine, *Modern Turkic Languages*'te *Nogai* ve *Karachai-Balkar* kullanır. *gh* yazımının da Türkçede gereksiz olduğunu, yaygın olan *Oghuz* ve *Uighur* yazımları yerine *Oguz* ve *Uigur* yazımlarının yeterli olduğunu belirtir.

Dil adlarının genel literatürde farklı yazımlarının ardındaki bir neden de literatürde İngilizce veya Rusça eklerle görülmeleridir. Örneğin, *Khakas* “Hakas insanı” ama *Khakasian* “Hakasça”, *Tyva/Tuva* “ülkenin adı” ama *Tyvan/Tuvan/Tuvinian* “dilin adı”; Rusçada: *tuvinets* “Tuvalı kişi”, *Tuvinskiy* “Tuvaca” vb. Kitapta gereksiz olduğu gerekçesiyle bu eklerden vazgeçilmiş ancak tüm alternatif biçimler *Languages* başlıklı dil dizininde verilmiştir. İdari bölümlenmelerle ilgili Rusça literatürdeki terimler de İngilizcede şu karşılıklarla yer alırlar: *respublika* > *republic*; *kray* > *territory*; *oblast* > *region*; *okrug*, *rayon* > *district*. Coğrafi terimlerle ilgili tüm alternatif biçimler de *Geographical names* başlıklı dizin altında verilmiştir.

Dil adlarıyla ilgili alternatif kullanımların bir nedeni de *exonym* ve *endonym*'lerin farklı oluşudur. Örneğin uluslararası literatürde *Yakut* adı yaygınken artık Yakutların kendilerine verdiği *Saha* adı yaygınlaşmaya başlamıştır. László Károly, burada özellikle İran Azerilerinin *Azeri* adına negatif yaklaşımları ve *Türkçe* terimini tercih etmelerinin gereksiz kafa karışıklığına yol açtığına dikkat çeker.

Bir başka sorun Türkiye Türkolojisine özgü sınıflandırma terimlerinden biri olan *lehçe*'dir. László Károly, bu terimin Türk araştırmacılar tarafından İngilizcedeki hem *language* hem de *dialect* karşılığında kullanılmasına ve bu tutumun önyargılardan kaynaklanan siyasi doğasına işaret eder. Üstelik Türkçede bir de üçlü bir sistemin varlığından söz eder: *lehçe* “language; dialect”; *ağız* “dialect; subdialect” ve *şive* “subdialect; subsubdialect; accent”. László Károly bu nedenle kendi kitabında, terminoloji ve sınıflandırma zorluklarının üstesinden gelmek amacıyla dilsel açıdan yansız bir terim olan *variety* (varyant) terimini tercih etmiştir. Tuva altındaki *Tofa* ve *Kaşkay* altındaki Songor gibi bazı özel dil ve varyantlar ayrı bölümlerde ele alınmamış, en yakın akrabaları altında verilmişlerdir.

Giriş bölümünde değinilen en ilginç ve önemli konulardan biri Türk dillerinin tasnifidir. László Károly, tümüyle dilsel ilkelerle dil/diyalekt ayrımı yapıldığında, örneğin Azeri, Türkçe ve Gagauzcanın ayrı diller sayılamayacağını ama

sosyodilbilimsel, etnik ve coğrafi parametreler dikkate alınmadan yapılacak bu tip sınıflandırmaların ana dili konuşurlarının dilleri hakkındaki tutumlarıyla uyuşmayacağına dikkat çeker: “Gagauzca konuşanların çoğu, Türkçe ile Gagauzca konuşanlar arasındaki iletişim oldukça basit olduğu halde, dillerinin Türkçenin bir diyalekti değil bağımsız bir dil olduğunu kesinlikle savunacaktır (s. 12)”. Yine Türk dil ve diyalektlerinin eşit bir biçimde çalışılmamış olması da tasnifi zorlaştıran etkenlerden biridir.

László Károly yöntemsel sorunlara değindikten sonra kendi sınıflandırma önerisini yedi ana başlık altında verir. Sadece eşzamanlı olan bu tasnif Güney Sibirya ve Batı Moğolistan’ın komşu bölgelerini çıkış noktası olarak alır ve kimi ilginç farklılıklar gösterir. Örneğin Yakutça ve Dolganca Güney Sibirya altında değil bağımsız bir Kuzeydoğu Sibirya grubu (ikinci ana grup) altında yer alır (s. 16). Altay Türk dili de yedinci ana grup olan Batı Kıpçak grubunun doğu alt koluna yerleştirilmiştir.

Modern Turkic Languages, İngilizce yazılmış olması, temel yöntemsel sorunlara değinmesi ve esas olarak öğretim amaçlı giriş niteliğinde bir kitap olması nedeniyle Türkiye’deki Türk Dili ve Edebiyatı ve Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümleri öğrencileri için de güncel ve elverişli bir kaynak olarak görünmektedir.

Kaynakça:

Astrid Menz (2023). “Károly, László: *Modern Turkic Languages*. An introduction with accompanying audio. Uppsala/Budapest: Molnar & Kelemen Oriental Publishers 2022. xviii, 261 S. 8 = Bibliotheca Turcica 2. Hardbd. € 60,00. ISBN 978-615-6504-00-5”. *OLZ* 118-6: 419-420.

Béla Kempf (2023). “Károly, László 2022. *Modern Turkic Languages. An Introduction with Accompanying Audio*. [Bibliotheca Turcica 2.] Uppsala-Budapest: Uppsala Universitet, Molnar & Kelemen Oriental Publishers”, *AOH* 76-2: 331-333.